

LA COL·LECCIÓ D'OBJECTES MÈDICS I EL FONTS DOCUMENTAL DEL DOCTOR MARTÍ CASALS

GAITX i MOLTÓ, Jordi

RESUM: Presentació molt detallada de la col·lecció d'objectes mèdics i el fons documental del doctor Martí Casals i Echegaray (1903-1983), que es conserven en el Museu del Metge Rural de sant Feliu de Guíxols. Conté un total de 850 peces, 224 són mobiliaris i 626 són instruments mèdics. La col·lecció de llibres té un total de 170, que són detallats en el treball. Es parla de com es va formar la col·lecció, i de la conservació d'aquesta per la família Casals-Castells, i la donació al Museu d'Història de sant Feliu de Guíxols el 2002. S'explica l'estructura, contingut i volum del fons que té documentació entre 1913 i 2003.

Paraules clau: Martí Casals i Echegaray. Museu del Metge Rural de sant Feliu de Guíxols.

RESUMEN: Presentación muy detallada de la colección de objetos médicos y el fondo documental del doctor Martí Casals Echegaray (1903-1983), que se conservan en el Museo del Médico Rural de sant Feliu de Guíxols. Contiene un total de 850 piezas, 224 son mobiliarios y 626 son instrumentos médicos. La colección de libros tiene un total de 170, que son detallados en el trabajo. Se habla de cómo se formó la colección, y de la conservación de esta por la familia Casals-Castells, y la donación al Museo de Historia de sant Feliu de Guíxols el 2002. Se explica la estructura, el contenido i el volumen del fondo que tiene documentación entre 1913 i 2003.

Palabras claves: Martí Casals Echegaray. Museo del Médico Rural de san Feliu de Guíxols.

*

LA FORMACIÓ DE LA COL·LECCIÓ D'OBJECTES MÈDICS

El fet que avui puguem gaudir de l'existència d'una col·lecció d'objectes mèdics variada i completa, que dóna una idea molt aproximada de quina va ser l'activitat sanitària que es desplega amb aquest instrumental, es deu al fet que Martí Casals, metge dels municipis de Castell d'Aro i Santa Cristina d'Aro, i amb consulta pròpia a Castell d'Aro i a Sant Feliu de Guíxols, l'hagués anat aplegant per raó de la seva praxi quotidiana en relació amb la seva professió. I, al mateix temps, a la tasca de conservació d'aquests objectes, primer

per part de la família Casals-Castells i, després, pel Museu d'Història de Sant Feliu, lloc on es troben ara dipositats i des d'on se'n promou la seva difusió i estudi.

El fet que Casals disposés de consultes pròpies fou l'element decisiu per a l'origen de la col·lecció, atès que va ser allà on anaren quedant dipositats els aparells que utilitzava regularment¹. Per contra, els metges que només van treballar en hospitals, utilitzaven ben sovint l'instrumental que se'ls proporcionava des d'aquestes instal·lacions sanitàries, el qual era propietat dels centres². Així doncs, part dels objectes utilitzats en la pràctica mèdica –els de grans dimensions, o els d'elevat cost, per exemple– no eren propietat directa dels metges que els utilitzaven, per la qual cosa no es troben, actualment, dins les col·leccions particulars d'aquests, sinó en les que puguin haver reunit els diferents centres sanitaris que els posseïen. Per això, de cara a la preservació del patrimoni mèdic, tant importants són unes col·leccions com les altres.

Com s'ha dit, doncs, Casals es va anar dotant d'un conjunt d'aparells a mesura que anava desenvolupant la seva activitat professional. S'ha de remarcar que la col·lecció es nodreix d'aparells mèdics corresponents a dotze especialitats diferents: anesthesiologia, cirurgia i transfusions, farmacèutica i laboratori, ginecologia i obstetrícia, medicina general, medicina interna, odontologia, oftalmologia, otorrinolaringologia, pneumologia, traumatologia i urologia. Segons el testimoni del seu fill Pau, no estalviava diners en la compra per duplicat, si calia, de l'utilitatge necessari, per tal de tenir sempre peces de recanvi, la qual cosa es constata quan s'analitza amb detall el contingut de la col·lecció³.

Precisament per als desplaçaments que feia tot sovint a masies i domicilis particulars, Casals va anar adquirint una sèrie d'objectes que li facilitaven aquesta tasca de campanya. En primer lloc s'ha de dir que bona part de la col·lecció d'estris d'odontologia els tenia per a atendre urgències als domicilis dels particulars⁴. Per a les sortides d'emergència també disposava d'unes capes impermeables i d'una motxilla gran, dins la qual hi portava tots els estris i medicaments necessaris per a emergències relacionades amb fractures, problemes lumbar, parts o operacions de cirurgia⁵. I, lògicament, el metge es desplaçava sobre rodes per tal d'atendre la població disseminada per tota la vall. Així, la bicicleta i motocicleta que usà per anar d'un cantó a l'altre també formen part, avui, de la col·lecció de Martí Casals dipositada al Museu guixolenc⁶.

A banda dels aparells mèdics i de transport, dins la col·lecció també trobem alguns elements mobles, que eren utilitzats a la consulta⁷. Més difícil, en canvi, ha estat que es conservessin alguns medicaments que Casals utilitzà, per tractar-se d'un bé fungible i destinat al consum i, doncs, no reutilitzable. Si bé alguns medicaments envasats han pogut sobreviure al pas del temps i es conserven dins la col·lecció, els que elaborava el metge a partir de les seves pròpies receptes s'han perdut definitivament, al menys com a producte físic, atès que la

formulació d'alguns d'ells es conserva –en alguns casos– escrita damunt paper, dins el Fons de Martí Casals⁸. A més, cal dir que Casals, especialment mentre fou soci de la Societat Mèdica d'Especialitats Girona, S. A. –és a dir, des de maig de 1936–, havia de tractar els abonats a la Societat només amb fórmules magistrals o amb els medicaments específics detallats en el petitori elaborat per la mútua, de manera que això hauria limitat, al menys un temps, l'existència de determinats medicaments entre els utilitzats per Casals⁹.

Pel que fa a la biblioteca de Martí Casals, només esmentarem aquí que també fou conservada després de la mort del metge per part de la seva família. No obstant això, la considerem una col·lecció que queda fora de l'àmbit d'aquest estudi, de manera que no en farem cap més comentari més enllà d'aquest breu apunt i de la nota que segueix¹⁰.

L'adquisició de tot aquest material fou, en el cas de Casals, una tasca desenvolupada de forma ininterrompuda al llarg dels anys que es va estar a la vall d'Aro, tal com ho testimonia el fet que, entre els objectes, n'hi hagi tant de la postguerra com dels anys setanta. Els proveïdors del nostre metge foren molts i diversos: tant alguns documents com l'observació directa de l'instrumental ens aporta pistes de quins foren els fabricants i distribuïdors als quals Casals va recórrer, la qual cosa exposem amb detall més endavant.

Molt més documentades han estat, en canvi, les propostes d'adquisició, compres i revisions de material mèdic per part de les administracions públiques, la qual cosa pot comprovar-se mitjançant l'estudi dels fons municipals de Castell d'Aro i de Santa Cristina d'Aro, municipis dels quals, precisament, Casals en fou el metge titular.

El 23 de desembre de 1929, per exemple, la Inspecció Provincial de Sanitat proposava a la Junta Municipal de Sanitat de Castell d'Aro –de la qual Casals n'era vocal des de 1927– adquirir un aparell de desinfecció a base de formol, “cosa utilíssima” per a les escoles i altres edificis¹¹. Una dècada més tard, el març de 1939, el Govern Civil –ja franquista–, instava a l'Ajuntament del mateix lloc a informar de l'estat del material de les institucions benèfiques que poguessin existir al municipi, en un exercici d'inventariar els béns amb posterioritat a la recentment acabada Guerra Civil. Poc després, el consistori autoritzava al seu secretari a adquirir alcohol per a l'aplicació de la vacuna antivariòlica a l'Institut Provincial d'Higiene de Girona. En cas d'haver-se fet efectiva aquesta compra, però, la conservació dels medicaments hauria estat un cas molt singular, per ser destinats tots ells a la població i, doncs, al consum¹². El mateix exemple ens el trobem al municipi veí de Santa Cristina d'Aro, en què l'octubre de 1940, degut a les inundacions que patí la província, es recomanà a l'Ajuntament, des d'instàncies superiors, “proceder a la práctica de vacunación y revacunación antitífica cuyo servicio deberá ser de carácter gratuito y practicado por el Instituto Municipal de Sanidad, que cuidará de acudir al Instituto Provincial para adquisición de la que sea menester en ese término”¹³.

Quinze anys després, comencem a trobar les primeres notícies de l'equipament d'un centre sanitari a Castell d'Aro. El desembre de 1955, per exemple, es notifica que s'han rebut dos equips complets de material, amb un total de 43 objectes diversos en cada equip –des d'una taula de reconeixement a unes agulles de sutura–, preparats per la casa Prim. El mes següent es procedí a formalitzar el lliurament del material, essent llavors el metge titular municipal de Castell i Santa Cristina d'Aro el doctor Benjamí Millat i Grau¹⁴. Els ajuntaments, des del final dels anys cinquanta, també es van fer càrrec de l'equipament d'espais per a l'assistència odontològica –“els medis els *tenien que ficar els ajuntaments*”, recorda l'odontòleg Josep Blasco–, atès que s'havia decretat que aquesta fos gratuïta per als menors de 14 anys¹⁵.

El conjunt d'objectes mèdics de Casals, en definitiva, respon a l'adquisició dels mateixos per raó de la seva pràctica professional com a metge dels diferents pobles de la Vall d'Aro, essent l'any d'inici de la seva activitat el 1934¹⁶. Així doncs, la major part dels objectes pertanyen, cronològicament, al període corresponent al segon i tercer quart del segle XX (1925-1975). Només un d'ells ha pogut ésser identificat com a peça del primer i segon quart de segle: es tracta d'una xeringa per a rentats, de l'especialitat de cirurgia¹⁷. La cronologia total, doncs, abraçaria des de l'any 1900 a 1975¹⁸, tot i que bàsicament es tracta d'instrumental comprat i utilitzat entre 1934 i 1970. Així doncs, l'investigador/a no trobarà, entre els objectes, cap peça de les que utilitzà Casals quan estudiava a Barcelona la carrera de medicina (cursos de 1922-1923 a 1926-1927)¹⁹, o de quan exercí de cap de l'hospital del Campamento Vespucio (província de Salta, Argentina), al servei dels Yacimientos Petrolíferos Fiscales del ministeri d'agricultura, el 1930²⁰.

A banda de l'exercici continuat, en un mateix lloc, de la pràctica mèdica, el segon element cabdal per a la formació de la col·lecció Casals fou la dedicació a la medicina en tant que professional per compte propi, amb consulta privada i amb dedicació a l'atenció domiciliària.

El segle XX, els consultoris particulars foren els llocs que freqüentaren les classes altes quan els havia de visitar el metge, i l'atenció domiciliària –efectuada per part de metges de capçalera o de família– es destinà a les classes mitjanes²¹. Hi hagué també una atenció hospitalària destinada als més pobres. Per això, durant la primera meitat del segle, al món occidental, una de les velles reivindicacions de les classes populars fou la de poder gaudir d'una assistència mèdica igualitària, a l'estil de les Krankenkassen alemanyes que, al seu torn, es basaven en les societats de socors mutus decimonòniques²².

Ara bé, com hem pogut comprovar amb el testimoni personal d'Àngel Jiménez, Casals, malgrat optar pel consultori privat i l'atenció domiciliària, no es cenyí només a visitar els

membres de les classes altes i mitjanes; també va freqüentar el tracte amb la gent pobre i amb la que habitualment es trobava al marge de la societat, com els gitanos, perquè justament no demanava sempre que s'efectués una transacció econòmica a canvi dels seus serveis professionals²³. Amb Casals, doncs, cal relativitzar l'esquema que equipara metge particular amb una atenció mèdica de caràcter exclusiu²⁴.

CONSERVACIÓ DE LA COL·LECCIÓ I DONACIÓ AL MUSEU D'HISTÒRIA DE SANT FELIU DE GUÍXOLS

La col·lecció de Martí Casals, un cop hagué realitzat la seva funció al servei del metge, fou desada, més o menys intacta, al domicili particular d'aquest. La família Casals-Castells, amb el fill de Martí Casals, Pau, al capdavant, conservà el material mèdic de la consulta i el de campanya que fou usat al llarg dels més de trenta anys de dedicació sanitària a la Vall d'Aro i, posteriorment, el 7 de gener de 2002, el donà al Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols. Aquest centre ha originat multitud d'accions al voltant d'aquest patrimoni mèdic, com és el cas de les Jornades a les quals lliurem la present comunicació²⁵.

Malgrat que la cessió o donació a museus de col·leccions professionals de la medicina no és infreqüent, potser caldria esperar que fossin més abundants i, especialment, que amb posterioritat a l'ingrés de les peces al museu corresponent, aquestes fossin estudiades, catalogades i, finalment, ofertes a la investigació mitjançant les oportunes campanyes de difusió, la qual cosa permetria que aquest patrimoni vingués a complir la funció social que se li pressuposa.

Al Museu de Sant Feliu, per exemple, s'han rebut donacions de material mèdic que poden complementar el contingut de la col·lecció de Martí Casals. Aquests objectes procedeixen dels doctors Prim i Vidal –donacions fetes per Josep Blasco i Francesc de la Peña, respectivament– i de l'hospital municipal de Sant Feliu; i la cronologia dels mateixos abraça des del final del segle XIX fins a mitjan segle XX²⁶.

Ara bé, una altra destinació d'aquest tipus de material la trobem en les donacions que es realitzen a organitzacions no governamentals que treballen en països subdesenvolupats, a mans de les quals l'instrumental en qüestió pot continuar realitzant una tasca mèdica al servei de les persones²⁷. No cal dir que aquesta altra finalitat és tan o més lloable que la primera, per la qual cosa cal esperar que un i altre siguin els destins que tinguin les col·leccions mèdiques que deixin de prestar els seus serveis als pacients habituals.

A banda dels ingressos de material mèdic que es produeixen als museus a causa de les donacions, les col·leccions d'aquests centres poden augmentar per raó de les troballes. És clar que, en aquest cas, normalment es tracta de material procedent d'excavacions arqueològiques i, per tant, d'una cronologia ben diferent a la de la col·lecció que presentem. Es tracta d'estris del camp de la cirurgia, bàsicament. Alguns d'aquests estris són punxons i microlits, trobats als jaciments neolítics de Banyoles i Serinyà, o bé trepans, els quals havien de ser força freqüents, atès que han aparegut cranis perforats a Peralada, Cabrera d'Empordà o Ullastret²⁸.

Pel que fa als estris quirúrgics posteriors, ens consta que els ibers ja utilitzaven instruments quirúrgics per a amputacions i sangries. Els immediatament posteriors s'han trobat a jaciments urbans com Empúries, però també a vil·les agrícoles –com les de Tolegassos (Viladamat), Pla de Palol (Platja d'Aro) o Puig Rodón (Corçà)–, de forma que es pot interpretar que en aquests llocs també es tractaven les malalties, ja fossin les dels obrers de l'explotació o les del bestiar. En aquests llocs s'han localitzat estris quirúrgics de bronze –agulles d'oculista per a operacions, sondes, espàtules, etc.–, i unguentaris, tots ells d'entre els segles I i III dC. Els estris propis del període romà a Catalunya són, també, les llancetes i els unguentaris –se n'han trobat també a Eivissa, a causa de la influència púnica²⁹.

Tot aquest conjunt de peces suspectes d'aparèixer en jaciments de períodes que van des del neolític a època altmedieval han anat engruixint les col·leccions d'instrumental mèdic antic de diferents museus. Així, el conjunt de peces de Casals seria el darrer episodi de la sèrie cronològica que acabem d'exposar.

En qualsevol cas, però, posteriorment a l'ingrés d'una troballa o col·lecció al museu, aquesta ha de rebre un determinat tractament. Un dels més inexcusables hauria de ser fer-ne la descripció i el consegüent inventari. Així s'ha fet en el cas dels estris de Martí Casals. Mercès a un projecte becat per l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC), depenent de la Generalitat de Catalunya³⁰, Laura Francès i qui escriu aquestes línies, sota la coordinació de la directora del Museu, Sílvia Alemany, vam identificar, catalogar, registrar i fotografiar bona part del total de la col·lecció del metge de la vall d'Aro, és a dir, 500 objectes en total. Finalment, cada objecte es va siglar i ubicar al lloc que li corresponia dins el magatzem del Museu. El programa portava per nom "Elaboració de l'inventari del fons del doctor Martí Casals Echeagaray, metge rural a la Vall d'Aro (Baix Empordà)", i es realitzà entre l'octubre i el desembre de 2004.

En el marc del projecte es van realitzar, també, entrevistes amb metges de diferents especialitats –testimonis de la medicina de postguerra– per tal d'identificar les diferents peces de la col·lecció. A més, s'utilitzaren documents relacionats amb cada objecte –factures de compra, prospectes d'ús editats pel propi fabricant...– per afinar

un xic més en les descripcions. Cada objecte es va descriure segons el model de fitxa de béns mobles de l'IPEC i es va anotar en el llibre-registre del Museu.

L'objectiu final era aprofundir en el coneixement de la salut i la malaltia durant la post-guerra a la Catalunya rural i dels mitjans per combatre-la de què es disposava des del camp de la medicina preventiva i familiar, en uns temps no massa llunyans. A més, la realització de l'inventari havia de contribuir a la posta en marxa del projecte de creació d'un centre adherit al Museu d'Història de Sant Feliu dedicat a la figura del metge rural. Aquesta temàtica actuaria com a eix per conèixer l'evolució de les condicions de la sanitat i de la salut de la població en l'àmbit rural.

COMPOSICIÓ DE LA COL·LECCIÓ

La col·lecció de Martí Casals del Museu d'Història de Sant Feliu de Guíxols conté un total de 850 peces. D'aquestes, 224 no són utilitat mèdic en sentit estricte, sinó que es tracta de mobiliari i estris de despatx –procedents de la sala d'espera (cadires, armari, bustos i retrats³¹) i de la consulta i despatx (taula, prestatgeries, làmpada, biblioteca, taules, aparell d'observació, moble de desinfecció de mans, els habituals armaris blancs de portes de vidre)–, mitjans de transport emprats pel metge –la motocicleta Guzzi, la bicicleta, etc.–, i altres objectes corresponents a la vestimenta i l'equipatge –motxilles per a dur els estris en cas d'emergència, impermeables, maletins, llums i fanals portàtils, etc.–.

A banda d'això, els restants 626 elements de la col·lecció són instruments mèdics pròpiament dits, els quals, com ja s'ha comentat, abasten diferents especialitats de la pràctica sanitària. La part més important d'aquest darrer grup és el que ha estat inventariat dins el programa subvencionat per l'IPEC i, per tant, és sobre el qual en podem extreure conclusions més fermes.

Pel que fa als altres objectes o, fins i tot, als llibres de la biblioteca particular del propi Casals –amb 170 exemplars–, es preveu que puguin ser documentats, inventariats i descrits en una fase posterior, la qual cosa permetria preservar la unitat conceptual de tota la col·lecció³².

L'anàlisi amb detall de l'inventari dels objectes mèdics de Casals ens aporta les següents dades.

Els 626 objectes mèdics poden ser agrupats en diferents especialitats, a saber³³:

- Anestesiologia, amb 10 objectes.
- Cirurgia i transfusions, amb 41 objectes.

Jordi Gaitx i Moltó

- Farmacèutica i laboratori, amb 226 objectes.
- Ginecologia i obstetrícia, amb 29 objectes.
- Medicina general, amb 122 objectes.
- Medicina interna, amb 3 objectes.
- Odontologia, amb 16 objectes.
- Oftalmologia, amb 4 objectes.
- Otorrinolaringologia, amb 106 objectes.
- Pneumologia, amb 6 objectes³⁴.
- Traumatologia, amb 56 objectes.
- Urologia, amb 7 objectes.

Els fabricants, distribuïdors i venedors esmentats als mateixos aparells són³⁵:

Acufirm, Aksala, Antibióticos S.A, Arnold & Sons, Behringer, F. & Soehne; Boehringer S.A, Braun Melsungen, B, Bruneau, Caning & Co. Ltd., Casal del Metge cooperativa; Cooperativa de Consum de la Casa del Metge; Societat cooperativa S. de M. de C³⁶, Chuck, Jacobs, Collin; Collin & Cia., Duffaud, Elvan S.A, Excel, Ferma, Garrido, Gowlland, Hartmann, Henry Milward & sons, Hispano ICO; Hispano ICO Clara; ICO; ICO Clara, Hoptix, Igoda S.A, Industrias Sanitarias S.A, Instituto Químico Farmacológico Español S.A, Jover Bejar, A. Sanitex, Jubé, Louis, Juste S.A, Kolster, Kongly, Laboratorios J. Badosa, Lemaire, E., Lorcamarin, Maviso, Medah, Medi Point, Merck, E., Nacler, Oculus, Osram, Parsal, Pollet, L, Reactivos Vira, Ricard, Robert Whitelaw Ltd., Rostfritt, Sandoz, S.A, Sass Wolf & Co, Scott Mainz, Selecta, Socorex, Superan, Windler, H., Wolf, Georg.

D'entre els objectes que en sabem el lloc de fabricació, n'hi ha d'Alemanya (8), Espanya (41) –33 de Barcelona, 1 de Catalunya, 2 de León, 1 de Múrcia i 4 sense especificar–, EUA (3), França (3), Itàlia (1), Regne Unit (8) i Suïssa (6)³⁷.

Les informacions exposades fins ara es complementen, a la base de dades resultant de l'inventari, amb una descripció de cada objecte, el nombre de parts que el componen, el material de què està fet, les seves dimensions, la tècnica amb què fou elaborat, el seu estat de conservació, el tipus d'inscripció que conté –si n'hi ha–, la transcripció de la mateixa i una vinculació als documents que acompanyaven l'objecte, a les fotografies fetes dels mateixos i a l'enregistrament oral que ens parla d'ell –en el cas d'haver-n'hi–.

CONFIGURACIÓ DEL FONS DOCUMENTAL I DONACIÓ A L'ARXIU MUNICIPAL DE SANT FELIU DE GUÍXOLS

A més dels objectes mèdics, Martí Casals aplegà un seguit de documents per raó de l'exercici de la seva activitat professional i personal. Es tracta d'un fons, en part, format a redós de l'activitat del metge, però també al voltant de l'ingrés al Museu d'Història de la col·lecció d'objectes portada a terme per la família Casals-Castells. Aquesta família, a més, abans de lliurar el fons a l'arxiu municipal de Sant Feliu de Guíxols, complementà el seu contingut demanant altres documents referits a Martí Casals procedents d'antics pacients seus o bé de metges amb qui Casals tenia relació³⁸. Per tant, malgrat que no es pot considerar que el fons sigui estrictament el de Martí Casals, rep únicament el nom del metge en qüestió, per raons de simplicitat.

El seu ingrés a l'arxiu municipal es derivà de la donació que la família de Martí Casals realitzà al Museu d'Història: mentre els objectes eren rebuts pel centre més adequat per a la seva conservació i tractament –el Museu–, els documents també es destinaven al lloc més adient –en aquest cas, l'Arxiu–³⁹. A més, la família tenia interès en que es procedís a l'elaboració d'una biografia de Martí Casals coordinada des de l'Arxiu, de tal manera que va caldre dipositar el fons de Martí Casals en aquest lloc per a què pogués ser consultat. L'ingrés es produí, però, un any i mig després de la donació de la col·lecció d'objectes: el 31 d'agost de 2004. Amb posterioritat, es procedí al tractament del fons, és a dir, a la classificació i realització de l'inventari, la qual cosa anà a càrrec d'un servidor.

ESTRUCTURA, CONTINGUT I VOLUM DEL FONS

El fons de Martí Casals i Echegaray, amb documentació d'entre 1913 i 2003, s'estructura en dos nivells de classificació. El primer correspon a les seccions del fons: quatre en total, dedicades a les grans activitats desenvolupades per Casals. El segon nivell, que es genera dins de cada secció, es refereix a les subseccions o sèries. En algunes ocasions es tracta de subseccions, és a dir, agrupacions documentals relatives a una subactivitat –per exemple, la formació–, però sovint podem parlar de sèries o grups de documents que entre sí guarden una afinitat formal –per exemple, les agendes mèdiques–. En aquest segon nivell hi ha, en total, disset subseccions o sèries. Vegem-ne, a continuació, el quadre de classificació:

1. Identificació personal
 - 1.1. Acreditació civil i militar
 - 1.2. Formació

- 1.3. Diaris personals
- 1.4. Residència i transport
2. Activitat social
 - 2.1. Correspondència personal
 - 2.2. Targetes de visita i adreces de particulars
 - 2.3. Targetes de visita i adreces d'empreses
3. Activitat professional
 - 3.1. Documentació professional
 - 3.2. Fitxer de pacients
 - 3.3. Agendes mèdiques⁴⁰
 - 3.4. Expedients mèdics de pacients
 - 3.5. Targetes de visita i adreces de metges
 - 3.6. Targetes de visita i adreces d'empreses farmacèutiques
 - 3.7. Publicacions mèdiques
4. Gestió de la memòria de Martí Casals
 - 4.1. Reconeixement institucional
 - 4.2. Testimonis personals
 - 4.3. Musealització de la col·lecció de Martí Casals

Cadascuna de les quatre seccions del fons reflecteix una de les activitats centrals de la vida de Casals⁴¹. La primera és la d'identificació personal, és a dir, aquella que agrupa les subseccions o sèries que permeten identificar la persona productora del fons.

La segona secció del fons és la d'activitat social i està dedicada a la relació, fonamentalment epistolar, que Casals mantingué amb altres persones, sempre i quan aquesta defugís l'àmbit estrictament professional.

Això darrer es reserva per a la tercera secció, la d'activitat professional, la qual es dedica a la praxi quotidiana de Casals en tant que metge. Aquesta és la secció amb més entitat del fons, de tal manera que pot dir-se que aquest té un caràcter fonamentalment professional.

Pel que fa a la quarta secció, la de gestió de la memòria de Martí Casals, cal dir que pertany al fons d'una forma un xic forçada, atès que no es tracta de documentació aplegada per Martí Casals en el desenvolupament de la seva activitat, sinó de la que fou reunida pels familiars descendents del metge amb posterioritat a la mort del mateix. Atès que aquesta documentació fou lliurada a l'arxiu municipal juntament amb la resta –la que era pròpia de Casals– s'ha optat per considerar-la part del mateix conjunt documental, de manera que quan es parla del fons de Martí Casals i Echegaray cal tenir en compte que depassa un xic l'àmbit estrictament personal, arribant a tenir un cert caràcter de fons familiar⁴².

Tot plegat ocupa 0,96 metres lineals: 0,12 m.l. d'una caixa amb documentació; 0,12 m.l. del fitxer de pacients i 0,72 m.l. dels quatre fitxers amb agendes mèdiques.

CONCLUSIONS

El fons documental i la col·lecció d'objectes, no cal dir-ho, formen part d'un tot, que és el resultat de l'activitat que desenvolupà Martí Casals, i s'erigeixen en testimonis físics d'aquesta. Per raó del seu format, uns es conserven al Museu, mentre que els altres són a l'Arxiu. Per tant, des d'ambdós centres, cal potenciar la vinculació entre la col·lecció i el fons per tal que el dos conjunts s'entenguin de forma unitària i en relació amb l'activitat d'un sol metge.

Per posar alguns exemples, podem dir que alguns dels objectes de la col·lecció es documenten molt millor si es recorre a la documentació conservada:

- Per a l'ús d'alguns objectes de la col·lecció, es poden consultar els apunts sobre tractaments mèdics, dins la sèrie 3.1. Documentació professional; les anotacions diàries de les visites efectuades a pacients, de la sèrie 3.3. Agendes mèdiques; o els diagnòstics i tractaments que Casals i els especialistes als quals consultava prescrivien als pacients, dins 3.4. Expedients mèdics de pacients.
- Per a les condicions de compra de les peces, cal recórrer als rebuts i factures de la sèrie 3.1. Documentació professional; o a la sèrie 3.6. Targetes de visita i adreces d'empreses farmacèutiques, en què s'indiquen possibles proveïdors i venedors d'utilitatge mèdic.
- Per a la motocicleta Guzzi, també conservada al Museu, cal veure la sèrie 1.4. Residència i transport.

A banda dels vincles existents entre fons i col·lecció, cal destacar-ne també alguna diferència fonamental. La més rellevant és que el fons ens permet dibuixar la trajectòria de Casals al llarg d'un període de temps més dilatat que no pas la col·lecció. Aquesta és conformada, com s'ha dit, per les peces que Casals anà aplegant el període que treballà a la Vall d'Aro, entre 1934 i 1970 i, en canvi, el fons recull documents que es remunten a 1913 –és a dir, quan el futur metge comptava amb tan sols deu anys– i s'allarguen fins després de la seva mort.

El conjunt patrimonial de Martí Casals –fons i col·lecció–, a més, no té massa equivalents en el panorama dels arxius i museus catalans. Es conserven fons de metges en alguns arxius, és cert, i també col·leccions de peces en museus i centres similars. També s'han

pogut preservar alguns dels edificis més importants destinats, històricament, a usos sanitaris i assistencials, junt amb algunes col·leccions bibliogràfiques que hi eren contingudes. De fet, segons diuen Baños, Pérez i Presas, Catalunya té “una llarga tradició històrica en l'àmbit biomèdic”, per la qual cosa s'ha pogut “acumular un notable patrimoni en aquest sector”⁴³.

Vegem-ne alguns exemples: un dels que tenim més a prop és el fons del metge Josep Alsina i Bofill de l'arxiu municipal de Palafrugell (s. XX)⁴⁴. D'altra banda, a l'Arxiu Nacional de Catalunya es conserven els fons de Pere Grañén i Raso (1800-1999) –ja comentat, Joan Solé i Pla (1750-1950) o Felip Solé i Sabarís (1948-1997)⁴⁵. A més, el servei d'arxius de ciència de la UAB posa a disposició del públic una relació dels científics o institucions dels quals se'n coneix l'existència d'un fons documental, estiguin o no dipositats en algun arxiu o similar. D'aquests, en relacionem a continuació els fons de metges i institucions sanitàries: Pere Calafell Gibert (1907-1984), pediatre; Leandre Cervera Astor (1891-1964), metge; Dispensari antituberculós (1885-1980); Hospital de la Santa Creu (s. XIII-XIX); Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (1925-1980); Laboratori General d'Assaigs i Investigacions (1908-1989); Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona; Jacint Reventós Bordoy (1883-1968), metge; Lluís Sayé - Dispensari antituberculós (1885-1980); Manuel Segalà Estalella (1868-1932), metge; Josep Trueta Raspall (1897-1977), metge⁴⁶.

Pel que fa als fons relacionats amb la sanitat de caràcter municipal, és a dir, procedents de l'activitat desplegada en aquest camp per part de les administracions públiques, l'existència dels mateixos sol ser més abundant. Ja hem citat en alguna ocasió seccions i sèries de sanitat dels fons municipals de Castell d'Aro i Santa Cristina d'Aro; i n'hi ha, també, a l'arxiu municipal de Sant Feliu de Guíxols. L'existència habitual d'aquesta documentació féu que José Ramón Rodríguez Clavel, per exemple, n'analitzés i en sistematitzés el contingut de les cinc sèries principals⁴⁷:

- Junta de Sanitat del Partit Judicial o Juntas municipals de Sanitat: documentació d'aquests òrgans, existents en municipis cap de partit judicial, en el primer dels casos, o en la resta, en el darrer.
- Sanitaris locals: expedients de constitució de mancomunitats per al sosteniment de facultatius sanitaris titulars; expedients de presa de possessió; informes i dictàmens; i llibres-registre de sanitaris locals.
- Centres sanitaris municipals: expedients de constitució de mancomunitats per a la creació de cases i llocs de socors (des de 1953, per a municipis menors de 20.000 habitants); correspondència; expedients d'assistència mèdica, expedients de campanyes de vacunació; expedients d'epidèmies; llibres-registre de malalts atesos; registres de malalties epidèmiques; registres i estats semestrals de vacunacions; registres sanitaris d'habitatges; censos sanitaris;

qüestionaris sobre la situació sanitària en el medi rural (des de 1913); estadístiques mensuals de situació sanitària municipal; i concerts amb l'INSALUD per al manteniment de consultoris rurals (des de 1979).

- Laboratoris i sanitat veterinària: expedients de constitució de mancomunitat per al sosteniment del laboratori; actes de preses de mostres; expedients de control sanitari i d'inspecció d'aigües, aliments, mercats; informes i dictàmens; i memòries⁴⁸.

- Medi ambient: expedients de declaració d'insalubritat de terrenys pantanosos i projectes de sanejament de focus endèmics de malalties contagioses.

Hi ha, també, conjunts de peces mèdiques conservades en museus. Al Museu d'Història de la Medicina de Catalunya, per exemple, hi ha una col·lecció d'instruments científics que inclou més de 6.000 objectes i que representa l'evolució de la medicina i de les especialitats mèdiques al llarg del període contemporani, entre les acaballes del segle XVIII i la fi del segle XX. Els objectes s'agrupen en 16 categories: anatomia, cirurgia, detecció de la malaltia mitjançant el so, especialitats mèdiques, estudis biològics, exploració anatòmica visual, fisiologia experimental, formes assistencials –hospital, clínica, domicili–, histologia, medicina i laboratori, microbiologia, microscòpia, patologia general, semiologia anatomoclínica, semiologia fisiopatològica i terapèutica física artificial⁴⁹.

També trobem una col·lecció d'estris de farmàcia –alguns d'època barroca, procedents de l'abadia de Santa Maria la Real (Nájera), i altres de l'empresa creada pel farmacèutic Joaquim Cusí, especialitzada en oftalmologia– que ara es conserven a la seu dels actuals laboratoris AlconCusí (El Masnou). Les possibilitats pedagògiques d'aquesta col·lecció es troben en la seva capacitat per explicar el canvi que experimentà la prescripció de medicaments i per evocar el procés de creació de les indústries farmacèutiques catalanes a partir de professionals liberals, i no pas per l'especialització d'indústries químiques, com passà a Alemanya o Suïssa⁵⁰.

La Universitat de València també conserva algunes col·leccions patrimonials d'instruments científics, procedents de la Facultat de Física, la Facultat de Química, l'Escola Universitària de Magisteri i l'Observatori Astronòmic de la Universitat de València. Aquests conjunts recentment s'han pogut posar a disposició del públic gràcies als treballs de catalogació de més de 1.500 objectes. A més, s'han recuperat nombrosos fulletons, quaderns didàctics, catàlegs d'instruments o instruccions d'ús dels objectes científics, amb la qual cosa el conjunt patrimonial mèdic d'aquesta Universitat respon clarament a la noció holística que reclamàvem més amunt⁵¹.

Més enllà d'aquest darrer exemple, el tractament integrat dels dos tipus de conjunts – fons i col·leccions– no és massa freqüent. Les dificultats provenen de: 1) la inexistència

d'una de les dues parts que impedeix que s'estableixi la relació desitjada; 2) en cas d'existir, un excessiu hermetisme per part dels centres que custodien els materials, la qual cosa impedeix l'establiment de vincles, ni tan sols a un nivell purament intel·lectual, entre els objectes, sigui quin sigui el seu format i suport.

Entenem que, de cara a la difusió, i sempre amb l'objectiu d'afavorir la recerca i el coneixement del passat, és necessari potenciar l'existència de lligams entre el fons i la col·lecció procedents d'un mateix metge –o d'una mateixa persona, empresa o institució, en general–, però dipositats en museus, arxius i centres diferents. La difusió ha de constituir la darrera de les accions de tractament de les col·leccions i fons, però no per això la menys important. De fet, tant l'arxivística com la museologia actuals han pres consciència de la seva centralitat en el conjunt d'accions en relació amb el patrimoni⁵².

Els esforços per donar a conèixer i vincular col·leccions i fons assegurarien la possibilitat de fer un recorregut pels diferents elements patrimonials mèdics del passat, la qual cosa possibilitaria –en paraules de Vert i Gil, de la Universitat de València– “aprofundir en el significat del seu ús, informar sobre els seus resultats i discriminar sobre la seua història com a elements indispensables en l'ensenyament i en la investigació científica [...] L'anàlisi des de distintes perspectives de l'instrumental científic permet, a més, establir vincles entre disciplines diverses com ara la història, la museologia o la didàctica”⁵³.

En el cas dels elements arquitectònics relacionats amb la medicina, aquests poden ajudar a explicar el sistema d'atenció als pacients. Aquest seria el cas de les actuals sales de la Biblioteca de Catalunya, situades a l'antic Hospital General de la Santa Creu. Un exemple ben diferent el constituïrien les instal·lacions del posterior Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, amb pavellons lluminosos i proveïts de calefacció, destinats al confort dels malalts, els quals s'agrupaven per malalties⁵⁴.

Pel que fa al conjunt patrimonial de Casals, il·lustra, com bé diu Palomeras, les formes d'exercici de la medicina i de vida de la gent “en aquell interval que va de la Guerra Civil fins a la generalització i socialització de l'atenció sanitària”. Un lapse de temps, a més, en què es produí “la superació dels vells mites i l'adopció de les noves evidències científiques”⁵⁵. L'objectiu final del tractament d'aquest conjunt és el muntatge d'una exposició permanent dins el Museu d'Història, junt a peces procedents de l'Hospital Municipal i de particulars⁵⁶.

Un fons i una col·lecció, doncs, que presentem per al coneixement de la comunitat científica, investigadors/es i públic en general, amb la intenció que desvetllin noves línies de recerca o complementin les existents, sempre des del convenciment que el coneixement del passat ajuda a respondre els interrogants de la societat actual per tal de caminar amb millor petja cap al futur.

Un apèndix extens, que supera àmpliament els marges d'aquesta publicació, detalla el contingut de les peces del museu.

NOTES

1. Segons testimoniatge el seu fill, Pau Casals, a les consultes de Castell d'Aro i Sant Feliu visitava els matins, mentre que la tarda la dedicava a l'atenció domiciliària. CASALS, Pau. *Biografia del Dr. Martín Casals Echegaray (1903-1983)*. [S. II.: treball inèdit, s. d.], pàg. 10. Aquesta biografia es troba dins la sèrie 4.2. Testimonis personals, del Fons de Martí Casals i Echegaray de l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols (FMCE-AMSFG).
2. Aquest fou el cas, per exemple, de Josep Juncosa, pneumòleg i cirurgià toràcic barceloní, qui, durant la dècada dels cinquanta, recorda que, a més d'atendre els pacients a la seva consulta privada, "operava els malalts de beneficència al sanatori de la Mercè i els privats a la clínica del Remei" (entrevista, 23-11-2004). Així mateix, Benet Julià reconeix que "tampoc en vaig comprar massa, jo [de material], perquè de seguida vaig haver de treballar en clíniques, i ja se'n varen cuidar ells" (entrevista, 29-10-2004).
3. El testimoni de Pau Casals ens confirma que entre l'instrumental no hi mancaven, tampoc, els aparells de raigs X. Fins i tot, en un determinat moment, en va arribar a tenir tres: un a Castell d'Aro, l'altre a la consulta de Sant Feliu i un altre, portàtil, que s'emportava a les visites amb desplaçament, en el cas de pacients que no es podien moure o d'accidentats als quals calia fer una radiografia ràpida per comprovar si hi havia fractura d'ossos. CASALS, Pau. *Op. Cit.*, pàg. 15, sèrie 4.2. Testimonis personals, FMCE-AMSFG.
4. En Pau recorda que sovint eren els propis dentistes de la zona qui li enviaven a pacients perquè el seu pare els tractés. CASALS, Pau. *Op. Cit.*, pàg. 15, sèrie 4.2. Testimonis personals, FMCE-AMSFG.
5. ALEMANY, Sílvia. "Del metge rural i del llegat del Dr. Martí Casals", dins *L'Arjau*, 41, 2001, pàg. 24-26; CASALS, Pau. *Op. Cit.*, pàg. 10, sèrie 4.2. Testimonis personals, FMCE-AMSFG.
6. En aquest sentit, dins el FMCE-AMSFG es conserva un certificat de reconeixement de la moto Guzzi-Hispania (23-7-1957), de 65 c.c., un sol seient, 45 kg. de pes, i amb autorització per a transportar un màxim de 90 kg. Vegeu la sèrie 1.4. Residència i transport, FMCE-AMSFG i CASALS, Pau. *Op. Cit.*, pàg. 10, sèrie 4.2. Testimonis personals, FMCE-AMSFG.
7. ALEMANY, Sílvia. *Op. Cit.*, 2001, pàg. 24-26.
8. Vegeu la sèrie 3.4. Expedients mèdics de pacients, FMCE-AMSFG.
9. Vegeu l'acord del Consell d'Administració per a les condicions especials del contracte entre Martí Casals i la Societat Mèdica d'Especialitats Girona, S.A., dins la sèrie 3.1. Documentació professional, FMCE-AMSFG.
10. Segons Pau Casals, "su biblioteca estaba al día de los últimos libros de las diferentes especialidades [...] Él prefería usar libros pequeños y claros en sus conceptos. Decía que eran como catecismos". Vegeu: CASALS, Pau. *Op. Cit.*, pàg. 9, sèrie 4.2. Testimonis personals, FMCE-AMSFG. També aplegaven col·leccions de llibre mèdics algunes biblioteques. A Sant Feliu, la del Casino dels Nois reunia un fons de medicina venèria, tancat en un armari amb clau, per no donar peu a confusions sobre quin era el veritable sentit de la col·lecció. Vegeu: GAITX MOLTÓ, Jordi; LEON, Andreu; MAURICI, Albert; SOLÀ, Josep. "La depuració de la biblioteca del Casino dels Nois de Sant Feliu de Guíxols. Un cas de violència ideològica franquista (febrer de 1939)" dins *Premis literaris Àncora 2000*, Biblioteca Serra D'Or, 264. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, pàg. 67.
11. Sèrie Actes de la Junta Local de Sanitat, dins Documentació diversa (caixa 325), de l'Arxiu Municipal de Castell-Platja d'Aro (AMCPA).
12. Sèrie 1.2. Correspondència, secció 1. Funcionament del Consell Municipal, fons de l'Administració Municipal, AMCPA.
13. Vegeu la sèrie Correspondència, secció d'Administració General, fons de l'Administració Municipal, Arxiu Municipal de Santa Cristina d'Aro.

14. Documentació reproduïda del Fons de Sanitat de l'Arxiu Històric de Girona i annexada a la sèrie Junta Local de Sanitat, dins Documentació diversa (caixa 325), de l'AMCPA.
15. Entrevista, 30-10-2004.
16. Vegeu el contracte privat entre Casals i Rubió en virtut del qual el primer es comprometia a fer-se càrrec del tractament de la cartera de pacients del segon a canvi d'un pagament regular, dins la sèrie 3.1. Documentació professional, FMCE-AMSG.
17. Segons el testimoni de l'uròleg gironí, Pere Sarquella i Mateu (entrevista el 21-11-2004), que datà així l'objecte amb el número 4019 del llibre-registre del Museu. En altres casos, la datació s'ha pogut efectuar mitjançant la factura de compra de l'objecte.
18. Del total d'objectes mèdics que formen la col·lecció (626), un 76% resta no datat, un 24% pertany a la cronologia majoritària, i només un 0,2% seria d'entre 1925 i 1950.
19. Blasco recorda que "cuando te ibas a examinar para práctico [odontólogo] tenías que llevar el material tú" (entrevista 30-10-40).
20. En canvi, pels documents de Casals, sabem que aquest comprava "gènere" que després utilitzava en les seves pràctiques de medicina, o, fins i tot, que adquirí unes sabates el 14 de febrer de 1924. També es pot saber del cert que mentre fou a Salta, Casals comprà, a la cooperativa del campament, una escombra per al seu ús personal, el 19 de novembre de 1930, l'import de la qual es deduí del seu sou. Vegeu el seu diari personal, dins la sèrie 1.3. Diaris personals; i la sèrie 3.1. Documentació professional, FMCE-AMSG.
21. De fet, la tendència a destinar la consulta a membres de l'alta societat va fer que aquestes anessin tenint cura progressivament de la imatge que oferien als pacients. Així, es va anar retirant de les consultes dels dentistes, per exemple, el taller odontològic, tal com recorda Blasco: "al ser una mica brut, el taller, en comptes de tenir [el dentista] un professional, un mecànic, a casa seva, [li] deia: *fes-ho a casa teva, i així em trec jo la brutícia, la cosa mecànica*" (entrevista, 30-10-2004).
22. Aquest sistema fou adoptat per Àustria (1888), Gran Bretanya (1911) i França (1928), entre d'altres. Vegeu: LÓPEZ PIÑERO, José M. *Breve historia de la medicina*. Madrid: Alianza Editorial, 2000, pàg. 204-209. A Santa Cristina d'Aro, des de 1883, existí també una societat de socors mutus, denominada Nuestra Señora de los Dolores i presidida per Isidre Costa. Tenia per objectiu "socorrerse mutuamente los que formen parte de ella en caso de enfermedad", podent ésser-ne socis els individus amb més de dos anys de residència al municipi, entre 16 i 46 anys i sense defecte físic. Més endavant existí, també, la Germandat Santa Llúcia, que trobem documentada durant la Segona República. Vegeu: *Butlletí d'Informació Municipal*, 5, 1985 [Santa Cristina d'Aro: Ajuntament].
23. Les agendes mèdiques de Casals donen fe que atengué diversos membres de conegudes famílies gitanes de Sant Feliu com, per exemple, la dels Patrach. Vegeu la sèrie 3.3. Agendes mèdiques, FMCE-AMSG.
24. També el testimoni de Blasco ens indica que, els anys cinquanta i seixanta, a la seva consulta odontològica de Sant Feliu, s'atenien tant a pacients que anaven a la consulta per iniciativa pròpia com els que hi acudien a través dels serveis de la Sanitat provincial: "quan presentàvem la llista dels beneficiaris econòmicament, quan hi havia algú, me l'enviaven i jo feia tal, cobrava [de Sanitat] i llestos [...] Menys la pròtesi, es feia tot; l'assistència la feia tota" (entrevista, 30-10-2004).
25. ALEMANY, Sílvia. *Op. Cit.*, 2001, pàg. 24-26; JULIÀ, Benet, i altres. "La col·lecció Dr. Martí Casals Echegaray", dins *Home i tècnica enfront d'una realitat deprimida: el metge rural a la postguerra. Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, Museu d'Història, 2003, pàg. 44-51. Fins ara el Museu ha desenvolupat diferents accions, com l'exposició temporal centrada en el període 1939-1959, la creació de la comissió del metge rural amb participació activa del Col·legi Oficial de Metges de Girona, trobades amb metges jubilats o la recerca de col·leccions i fons complementaris procedents de metges de l'àmbit de les comarques gironines. Vegeu amb més detall aquesta activitat en relació amb la col·lecció dins la sèrie 4.3. Musealització de la col·lecció de Martí Casals, FMCE-AMSG.
26. JULIÀ, Benet, i altres. *Op. Cit.*, 2003, pàg. 44-51.
27. És el cas de la col·lecció de Julià, qui diu: "els aparells meus, tots són a Nigèria. Els vaig donar a una ONG i se'ls varen endur en un hospital" (entrevista, 29-10-2004).
28. PLA I DALMÁU, José M. *Pequeña historia de la medicina gerundense (hasta la instauración del primer organismo profesional - 1894) relacionada con la evolución general de las Ciencias Médicas*. Girona: [s. ed.], 1974, pàg. 10-

11. Els trepans s'utilitzarien molts segles després. El seu ús queda documentat, per exemple, en l'operació que "practicis cirurgians i metges" realitzaren al patró guixolenc Josep Anglada, el maig de 1744, després que li caigués al damunt part de l'arbrat de la seva embarcació, segons s'explica en un ex-vot. Vegeu: FONT, Lambert. *L'ermita de Sant Elm. Notes històriques*. [S.l.]: Oliva de Vilanova Imp., 1929.
29. CASAS I GENOVER, Josep. "Instruments de cirurgia en vil·les romanes de les comarques de Girona", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 32, 1992-1993, p. 9-11; PLA I DALMÀU, José M. *Op. Cit.*, 1974, pàg. 10-13; CORBELLÀ I CORBELLÀ, Jacint. *Evolució històrica de la medicina a Catalunya*. Manresa: 6è Congrés d'Història de la Medicina Catalana, 1990, pàg. 4-6.
30. Consulteu el lloc web <http://cultura.gencat.net/cpcptc/patrimoni/index.htm>
31. Retrat al·legòric de J. Provencal (carbó, 1966) i bust de R. Dalmao (bronze, 1968).
32. El Museu, a més, disposa d'un fons oral que testimonia l'activitat de Casals i de la medicina rural a la Vall d'Aro. Es tracta de 28 entrevistes realitzades entre 2001 i 2003 a persones que havien estat pacients del doctor Casals i professionals (practicants, farmacèutics, etc.) que havien treballat prop d'ell, i que ajuden a completar l'aspecte més humà de la figura del metge de poble. Bona part de les entrevistes foren realitzades per la mateixa família de Casals
33. Vegeu amb més detall la composició de la col·lecció, objecte per objecte, a l'apèndix I.
34. Segons Juncosa, el fet que Casals utilitzés tot un seguit d'aparells de pneumologia es deu a que actuava, en certa manera, d'especialista o, fins i tot, que "potser era una mica col·leccionista d'utilatge" (entrevista, 23-11-2004).
35. A banda de les marques industrials o comercials, hi havia també els inventors d'instrumental mèdic. En la branca de la ginecologia, per exemple –segons explica Julià–, "els primers ginecòlegs que van haver-hi a França o a Alemanya, llavors, inventaven una cosa –unes tisores o el que sigui– i la casa ja en deia tisores de Dubois [per exemple], tant si fos la casa Hartmann, com si fos la casa Doyen, o fos la casa que fos" (entrevista, 29-10-2004).
36. Al Casal del Metge hi solia anar a comprar el ginecòleg Julià, que també realitzava algunes adquisicions a la botiga de la família Salut (entrevista, 29-10-2004). El pneumòleg Juncosa, per la seva banda, recorda haver comprat material a la cooperativa del Col·legi de Metges, tot i que aclareix el següent: "no sé on ho fabricaven perquè no ho fabricaven ells, però ho tenien" (entrevista, 23-11-2004). Pel que fa a Casals, una carta de la Cooperativa de Consum del Sindicat de Metges de Catalunya, situada al Casal del Metge (Via Laietana, 31), de Barcelona, ens indica que, el juny de 1936, Casals havia demanat que li pressupostessin un dispositiu per a extensió contínua del doctor Betz, que es valorà en 250 pta. La Cooperativa tenia les seccions de llibres, apòsits, instrumental, mobiliari quirúrgic i aparells electromèdics, entre d'altres. Vegeu la sèrie 3.1. Documentació professional, FMCE-AMSFG. Ara bé, sembla ser que durant la postguerra era més freqüent comprar els aparells en lots, i no pas per unitats, tal com explica l'odontòleg Blasco: "como no había material, tenías que quedarte unos cuantos que no ibas a utilizar. Incluso yo compré unos discos de tallar, el año 39 [...] Entonces, yo he utilizado discos de separar, que aún tengo, desde el año 39, que me dieron 10.000: [era] una caja entera; si no, no me querían vender ninguno" (entrevista 30-10-40).
37. Sembla ser que els fabricants estrangers feien estris de major qualitat que els espanyols. Josep Blasco recorda que, malgrat que a Espanya hi havia cases que fabricaven instrumental odontològic, "casi siempre venían del extranjero, muchas de ellas [...] Casi todo el material bueno era americano, porque estaba muy adelantada, la odontología, en América, y luego, algún material francés y alemán [...] El que más llegaba por aquí, quizá por las circunstancias –no sé por qué circunstancias era– era material italiano, material alemán, también, y algo de francés –entonces nosotros teníamos más relación con Italia y con Alemania, y ellos también fabricaban muy bien-, algún suizo... [...] Y aquí también se producía -sobre todo el País Vasco, que tenía los aceros- pero aún costaba" (entrevista 30-10-40). Pere Sarquella afegeix –centrant-se en els aparells quirúrgics, que, de fabricants, a Espanya, n'hi havia molt pocs i "encara ara, quan entres en un quiròfan, de vegades, l'únic espanyol que tenim és la bata [...] Joestic segur que si aquí a Catalunya ens ho haguéssim proposat seríem capdavanters [...] perquè tenim idees molt clares, de vegades, del que es pot fer. Per exemple, jo recordo que el professor Gil-Vernet encarregava a algú, que devia tenir les seves manetes, eines especials, per a ell, la qual cosa demostra que hi havia gent preparada" (entrevista, 12-11-2004). Pel que fa al material venut a Espanya, també sembla ser que era d'una qualitat força baixa. Blasco diu: "me acuerdo que las jeringas tenían unas palomitas dónde se ponía la aguja y, en Barcelona, llegó un momento que las jeringas se estropeaban todas por las palomitas éstas, y había un depósito que nadie más las tenía y hasta agotar las existencias fueron vendiéndolas" (entrevista 30-10-2004).

38 És el cas, per exemple, d'alguns documents aportats per pacients com Rosa Palahí, per exemple, qui lliurà algunes receptes mèdiques elaborades per Casals. Altres documents foren reproduïts d'arxiu com el municipal de Castell d'Aro i integrats posteriorment al fons. També s'ha de dir que tota la sèrie dedicada a la musealització de la col·lecció fou recollida per la família.

39. Sobre la donació al Museu, es pot consultar el fons de Martí Casals, sèrie 4.3. Musealització de la col·lecció de Martí Casals (10-01-2002 – 09-10-2003).

40. Casals obtingué les seves agendes mèdiques dels Laboratoris d'Investigació Terapèutica Carulla, de Barcelona, a través del representant dels mateixos a Girona, Lluís Jutglar. Segons una carta adreçada a Casals pels Laboratoris, el 9 de gener de 1953, aquests li havien remès "los carnets de nuestra Agenda Médica Carulla correspondientes al 1er. cuatrimestre de este año, junto con las tapas de piel y el cuadernillo para direcciones". Precisament, l'any 1953 és el primer dels que Casals comença a anotar les seves visites a pacients en aquestes agendes. Vegeu la carta esmentada dins la sèrie 3.1. Documentació professional, FMCE-AMSG

41. L'estructura d'altres fons personals del camp de la medicina, com el del farmacèutic Pere Grañén i Raso, de l'Arxiu Nacional de Catalunya, és similar a la que presentem. En aquest s'hi aplega documentació personal i familiar, documentació professional, correspondència i col·leccions. Malgrat les similituds, en el quadre de classificació utilitzat pel fons de Casals m'he basat en les activitats portades a terme pel metge en qüestió, i no pas pel tipus d'informació continguda en la documentació. Així, no es parla mai de "documentació...", sinó que les seccions del fons remetent a alguna de les accions desenvolupades pel personatge. Per exemple, allò que en el fons Grañén seria "documentació professional" aquí és anomenat "activitat professional". Reservem, doncs, els tipus de documents per a nivells inferiors al de secció, és a dir, a les sèries. Vegeu una descripció del fons Grañén a: <http://cultura.gencat.es/anc/index.htm> [consulta: 13-09-2005].

42. Vegeu amb més detall l'inventari del fons, sèrie per sèrie, a l'apèndix II.

43. BAÑOS, Josep-E.; PÉREZ, Jordi; PRESAS, Albert. "El patrimoni històric i mèdic de Catalunya com a eina docent en les Ciències de la Salut", dins *Annals de Medicina. Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i de Balears*, vol. 87, núm. 1, 2004.

44. Vegeu-ne la descripció i catàleg a: <http://www.palafrugell.net/arees/arxiu/docs/quadrefons>

45. <http://cultura.gencat.es/anc/index.htm> [consulta: 13-09-2005].

46. <http://einstein.uab.es/suab237w/serveidarxiusdeciencia/> [consulta: 13-09-2005].

47. RODRÍGUEZ CLAVEL, José Ramón. "Anàlisi de la producció documental municipal en els àmbits de sanitat, beneficència i assistència social", dins *Lligall*, 8, 1994, 73-112. L'article conté un valuós apèndix que recull la legislació espanyola sobre sanitat i beneficència, des del *Fuero Real* de 1255 fins a les darreres normes, de 1986.

48. No es mencionen, aquí, els expedients estrictament derivats de l'activitat veterinària, per no tenir, aquests, una relació massa estreta amb el fons de Martí Casals.

49. <http://www.museudelamedicina.org/cat/colecciones/home.htm> [consulta 13-09-2005].

50. BAÑOS, Josep-E.; PÉREZ, Jordi; PRESAS, Albert. *Op. Cit.*, 2004.

51. TOMÁS VERT, Francisco; GIL SALINAS, Rafael. "Obrint les caixes negres", dins <http://www.uv.es/cultura/multimedia/instrumentscoleccio/inicio.html> [consulta: 13-09-2005]. Segons els autors, "la decisió d'integrar l'instrumental científic, freqüentment considerat material de rebuig, com a part del patrimoni històric de la Universitat de València, coincideix amb una noció moderna del concepte de patrimoni que amplia el seu marc de definició i accepta els elements científics com una font d'estudi i de recerca". A més, la presentació en format CD-ROM d'aquest conjunt facilitaria, encara més, la vinculació entre tots els seus elements. Es tracta, segons els mateixos autors, de "una eina d'extraordinària utilitat per la seua capacitat de transferir informació científica, d'encreuar dades, de localitzador d'instrumental científic i d'informació de fonts documentals".

52. La nova museologia, per exemple, considera que "l'estudi i investigació [del patrimoni], la seva salvaguarda i difusió constitueixen l'autèntica finalitat de les institucions museístiques", en paraules d'Alonso. Per això els museus, actualment, ja no només són valorats pels fons que apleguen, sinó també per la seva capacitat de comunicar-se amb el públic. Des d'inicis dels anys noranta, a Catalunya, s'assumeix plenament –segons Parés– que "el museu en tant que dipòsit o magatzem d'objectes, el museu clàssic, erudit, elitista i burgès, és superat per un nou

La col·lecció d'objectes mèdics i el fons documental del doctor Martí Casals

museu que esdevé un instrument de comunicació a un públic cada vegada més ampli i divers i al servei dels interessos més distints". Vegeu: PARÉS, Fina. "Els museus de Catalunya, entre la redefinició i la sistematització", dins *Revista de Girona*, 159, 1993; AA.DD. "L'ús social dels museus", dins *Debats de Museologia*. Girona: Universitat de Girona, Museu Etnològic del Montseny, Museu Comarcal de la Garrotxa i Associació de Museòlegs de les Comarques de Girona, 1998; ALONSO, Luís. *Introducción a la nueva museología*. Madrid: Alianza, 1999, pàg. 16.

53. TOMÁS VERT, Francisco; GIL SALINAS, Rafael. *Op. Cit.*

54. Vegeu: BAÑOS, Josep-E.; PÉREZ, Jordi; PRESAS, Albert. *Op. Cit.*, 2004.

55. PALOMERAS, Daniel. "Pròleg", dins *Home i tècnica enfront d'una realitat deprimida: el metge rural a la postguerra. Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, Museu d'Història, 2003, pàg. 44-51.

56. ALEMANY, Sílvia. *Op. Cit.*, 2001, pàg. 24-26.